

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу

КАРАМАНА КОСТЯНТИНА ВАЛЕРІЙОВИЧА

на тему: «ЄВРОСКЕПТИЦИЗМ В ПРОГРАМНИХ ДОКУМЕНТАХ

РАДИКАЛЬНИХ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ПАРТІЙ КРАЇН ЄС»,

подану для здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю

052 Політологія (галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки)

1. Актуальність теми дисертації.

Рік тому, у жовтні 2022 р. Жозеп Боррель на загальній зустрічі послів Євросоюзу присвятив свій виступ новій реальності, з якою стикнувся світ і, у першу чергу, Західний в обличчі Євросоюзу. Власне кажучи, нова реальність, яку Високий представник Європейського Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки, назвав «ідеальним штормом», і була головною темою цієї зустрічі. Серед чинників «ідеального шторму» та глобальної кризи Жозеп Боррель на перше місце поставив радикальний зсув через посилення крайніх правих, і що головне – що це є вибором народу. І коли йдеться мова про ліберальний консерватизм, то тут не слід оманюватися: лібералізм і демократія це не одне і теж. Теперішнє розуміння демократичної рівності часто-густо крокує у бік встановлення її сильною рукою. Вакуум, створений кризою лібералізму, негайно заповнюється ще одним його опонентом – націоналізмом. Зростання популістських, євроскептичних та навіть єврофобських тенденцій, як справа, так і зліва – саме це і є проявом глибокої кризи європейської ліберальної демократії.

Розв'язана росією війна в Україні у 2014, її новий етап у 2022 р. є ланкою одного ланцюга – кризи лібералізму як ідеології і як політичної моделі управління, що є взаємозалежним та взаємопов'язаним. Наша держава, захищаючи свою суверенність водночас захищає і майбутнє Європи, будучи залежною від перспектив її подальшого існування: або у якості довгострокового інтелектуального і політичного проекту, фундаментом якого є цінності поєднання свободи, економічного процвітання і соціальної згуртованості, або у якості атомізованих замкнених на собі суспільствах, яким нема справи до нашої незалежності.

Дисертаційна робота Костянтина Валерійовича Карамана, присвячена з'ясуванню причинно-наслідкових зв'язків праворадикального зсуву та ідеології та політичної стратегії євроскептицизму через дослідження документів радикальних парламентських партій країн ЄС, з огляду на вищезазначене, має гостроактуальне як теоретичне, так і практичне значення.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих у роботі.

Будучи свідком та дослідником одного із важливих аспектів зміни глобальної парадигми, здобувач цілком усвідомлює значущість та складність поставлених перед собою мети та завдань. Аналіз різноманітних форм євроскептицизму та

перетворення його на політичні стратегії радикальних партій, зроблені умовиводи та висновки, їх екстраполяція на досвід України є обґрунтованими і цілком достатніми.

Теоретична обґрунтованість наукових положень, викладених у дослідженні, дала можливість здобувачу чітко визначити мету та дослідницькі питання, окреслити концептуальні засади дослідження, визначити та застосувати оптимальні загальнонаукові та спеціальні дослідницькі методи та методичні прийоми (перший розділ). Автором грамотно здійснено концептуалізацію та операціоналізацію досліджуваної проблеми. К.В. Караман, докладно аналізує ті категорії та поняття, які дотепер не знайшли однозначного визначення в політологічному дискурсі, пояснює та обґрунтовує їх застосування щодо власних об'єкту та предмету дослідження (розділ 1.1). Розділ 1.2, присвячений ступеню вивченості проблеми та окресленню теоретико-методологічних засад дослідження, свідчить про достатньо високу теоретичну підготовку автора, який опрацював та проаналізував велику кількість зарубіжної та вітчизняної літератури з проблеми дослідження. Викликає на схвалення, що К.В. Караман не просто описує існуючі підходи та концепції, а доводить доцільність їх у якості теоретичного підґрунтя з'ясування причин та особливостей включення концепту євроскептицизму до програмних настанов радикальних парламентських партій правого спектру.

Загалом, аналіз дисертаційної роботи К.В. Карамана дозволяє дійти висновку, що вона виконана на достатньо високому науковому рівні.

Загальний обсяг дисертації складає 234 сторінки, із них сторінок основного тексту – 176.

Залучена до дисертаційної роботи наукова література, солідна джерельна база, представлена різними за типами та видами документами англійською, французькою, італійською, польською, чеською, словацькою, фінською мовами, дозволили автору розкрити сучасний стан розуміння досліджуваної проблеми та повною мірою вирішити поставлені мету та завдання. Список використаних джерел та літератури складає 398 позицій.

Структура роботи є логічною та обґрунтованою, цілком відповідає як загальній дослідницькій стратегії, так і відповідним покроковим розв'язанням дослідницьких питань (3 розділи і 7 підрозділів), створюючи цілісне, закінчене полотно.

У вступі визначена актуальність дисертаційної роботи; зазначений зв'язок із держбюджетною темою кафедри; правильно визначені предмет та об'єкт, мета та завдання; окреслені підходи до проведення та методи проведеного дослідження; обґрунтована наукова новизна та практичне значення одержаних результатів; представлена інформація щодо апробації результатів роботи.

Висновки дисертаційної роботи відповідають поставленим меті та завданням.

3. Достовірність та наукова новизна одержаних результатів, повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих працях. Посилання на використані під час написання роботи джерела інформації є коректними та дозволяють зробити висновок про належне дотримання автором норм академічної доброчесності.

Наукова новизна представленої дисертаційної роботи обумовлена проведеним комплексним дослідженням проявів євроскептицизму у програмних документах європейських праворадикальних партій, з'ясуванням актуальних зовнішніх та внутрішніх чинників та тригерів, що вплинули на розвиток євроскептицизму як ідеології, так і політичної практики. Визначені етапи розвитку та регіональні особливості євроскептицизму через окреслення характерних рис євроскептичних настроїв в різних регіонах ЄС

На підставі компаративного аналізу політичних програми праворадикальних партій «Йоббік» (Угорщина), «Альтернатива для Німеччини» (Німеччина), Фінляндії «Партія фінів» (Фінляндія), «Національне об'єднання» (Франція), «Голос» (Іспанія) виявлено специфіку євроскептицизму в контексті прийнятої та удосконаленої у дисертації типології «євроскептицизму». Що, у свою чергу, дало можливість систематизувати та поглибити сучасні концептуальні підходи до дослідження проблем євроскептицизму, правого радикалізму та поняття «праворадикальна партія».

Позитивне враження справляє цілком вдала спроба автора виявити специфіку світоглядних установ праворадикальних партій в Україні в контексті розвитку праворадикалізму в Європі.

За темою дисертації Костянтин Валерійович Караман видав 11 наукових робіт, зокрема, 3 статті у закордонних наукових виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз даних, 2 статті у періодичних наукових фахових виданнях України з політології, включених до міжнародних наукометричних баз даних, 6 публікацій у матеріалах науково-практичних конференцій.

4. Значущість дослідження для науки і практики та шлях його використання. Як вже було зазначено вище, актуальність дослідження, сама постановка проблеми та шляхи її розв'язання мають теоретичне та практичне значення. У першому випадку йде мова про усвідомлення вироблення нових теоретичних підходів та методик дослідження сучасних «праворадикальних зсувів» як тренду європейського політичного процесу. У другому - вироблення адекватної та актуальної стратегії політичного мислення для реалізації його на практиці. Як говорив Жозеп Боррель: «ЄС має навчитися бути сміливим, ... ми повинні мислити більш політично. Ми повинні бути більш проактивними, але й більш реактивними». У цьому контексті основні положення дисертаційної роботи можуть стати у нагоді українським політичним партіям, експертно-аналітичним центрам, громадським організаціям.

Також результати дослідження можуть бути використані при розробці та викладанні навчальних курсів та спецкурсів, зокрема: «Історія та теорія політичних партій», «Зовнішня політика країн Європи», «Політичні інститути та процеси».

5. Ідентичність змісту анотації та основних положень дисертації. Аналіз представленої анотації свідчить про її відповідність змісту основних положень дисертації. Анотація не містить ідей та положень, що не включені до основної частини дисертаційної роботи. Оформлення та структура анотацій (українською та

англійською мовами) відповідає вимогам, визначеним Міністерством освіти і науки України.

6. Дискусійні питання та зауваження до змісту дисертації. Цілковито позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Костянтина Валерійовича Карамана, яка виконана на належному науково-теоретичному рівні, маємо висловити деякі зауваження та зупинитися на, наш погляд, окремих дискусійних питаннях:

1. У дисертації автор цілком доречно розглядає не тільки причини розвитку євроскептицизму, але й пропонує надати класифікацію основних причин за визначеними критеріями - природи факторів: поза межами ЄС або всередині ЄС. До зовнішніх факторів, що вплинули на розвиток євроскептицизму (як ідеології, так і політичної практики), автор у погодженні з думкою більшості дослідників визначає глобалізацію та її наслідки – фінансово-економічна криза 2008 – 2009 рр., міграційна криза 2015 – 2016 рр., пандемія COVID-19, трансформація світового порядку (с. 67). На думку рецензента, останнє – трансформація світового порядку, потребує більшої конкретизації. Зокрема, йдеться про непрямий та прямий гібридні впливи росії на політичну європейську еліту, втручання у вибори, потужна інформаційно-пропагандистська обробка, використання «п'ятої колони», провокування міграційних криз тощо.

2. З цього приводу можливо варто було б ввести до обігу у якості джерельної бази матеріали ЗМІ, як дзеркало рефлексії на політичні події, їх дискурс, вподобання та орієнтації тощо. Разом з тим, це великий обсяг матеріалу і складне дослідницьке завдання, яке може бути визначено на перспективу.

3. На наш погляд, можливо не потрібно використовувати термін «імплементация» стосовно включення ідеології євроскептицизму у програмні документи партій. Цей термін має чітке міжнародно-правове «зabarвлення», його використання в контексті проблеми дослідження потребує окремого пояснення.

4. Зважаючи на гостру актуальність дослідження та важливість його для українського досвіду, не завадило б у висновках, зробити певні рекомендації як практичного, так і епістемологічного характеру.

Разом з тим, вказані зауваження та визначені дискусійні положення представленого дослідження не ставлять під сумнів високе теоретичне та практичне значення дисертаційної роботи, а також позитивну оцінку рівня його виконання.

7. Загальний висновок і оцінка дисертації. Розгляд тексту дисертації та представлених наукових праць автора дозволяє засвідчити актуальність і новизну рецензованої роботи. В дисертаційній роботі Костянтин Валерійович Караман продемонстрував високий рівень фахової підготовки, вміння проводити ґрунтовний науковий аналіз політичних процесів, здатність ставити та вирішувати актуальні дослідницькі завдання.

Дисертаційна робота «Євроскептицизм в програмних документах радикальних парламентських партій країн ЄС» є належним чином обґрунтованим, завершеним та цілісним науковим дослідженням, яке відповідає спеціальності 052 Політологія (галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки), вимогам Порядку присудження

ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою КМУ від 12.01.2022 № 44 (зі змінами), вимогам до оформлення дисертації, затвердженими наказом МОН України від 12.01.2017 № 40 (зі змінами), та може бути представлена до захисту на засіданні спеціалізованої вченої ради.

Рецензент:

**доктор історичних наук, професор,
професор кафедри політології
та міжнародних відносин
Маріупольського
державного університету**

Ірина ГРІДІНА

Особистий підпис *І. Грідина*
д. іст. наук, професор, засвідчую
проф. Г. П. П. В.
Начальник загального відділу *Оксана СТДЕРВІЧ*

